

SKATTENYTT

Officiellt organ för Taxeringsnämndsordförandenäs Riksförbund

Nr 9/1962

Årg. 12

DISTRIBUTÖR AV

MEDDELANDEN FRÅN RIKSSKATTENÄMNDEN

Livförsäkring och arvsskatt¹

Av docent Göran Englund

En av de mera svårtillgängliga delarna av arvsskatterätten är utan tvekan den, som gäller beskattning av försäkringar och försäkringsbelopp. Detta torde till stor del bero på den stora variationsrikedom, som föreligger med avseende å dessa förmögenhetsvärden och som gör försäkringsrätten så utomordentligt svåröverskådlig. I någon mån synes oklarheten även ha sin orsak i att tveksamhet uppkommer vid tillämpningen av de civilrättsliga bestämmelser, som ytterst skall ligga till grund för arvsskatterätten. Men av än större betydelse torde den omständigheten vara, att man i de arvsskatterättsliga utredningsarbetena knappast gjort frågan om beskattningen av för-

säkringar till föremål för den omfattande specialundersökning, som denna utan tvekan är i behov av. Detta betyder emellertid inte att man i lagstiftningssammanhang varit omedveten om de särskilda problem, som föreligger med avseende å arvsbeskattning av försäkringar och de brister, som utmärker den nuvarande lagregleringen. Tvärtom har man vid upprepade tillfällen i utredningssammanhang pekat på åtskilliga av de mest iögonfallande bristerna men man har av skilda skäl, såsom med hänsyn till de snäva direktiven eller på grund av tidsbrist, nöjt sig med att peka på önskvärldheten av att problemen upptages till mera ingående undersökning vid ett senare tillfälle.

¹ Författaren har tillmötesgått redaktionens önskan att publicera ovanstående artikel, som bygger på en av författaren hållen föreläsning. Då författaren även reder ut skillnaden mellan begreppet kapitalförsäkring i KL och i FAL hoppas redaktionen att artikeln skall läsas med stort intresse även av sådana läsare, som huvudsakligen intressera sig för inkomstskatt.

Red.

Olika slag av försäkringar enligt FAL

Innan vi kommer in på de arvsskatterättsliga bestämmelserna angående livförsäkringar skall ett ögonblicks uppmärksamhet ägnas skillnaden mellan den klas-

sificering av försäkringar, som kommit till uttryck i FAL och den som skett i de skatterättsliga bestämmelserna. I FAL skiljer man mellan två slag av livförsäkringar, å ena sidan *kapitalförsäkring* och å den andra *livränteförsäkringar*. Till kapitalförsäkringar hänförs enligt denna lag sådana försäkringar, där försäkringsgivarens betalningsskyldighet är fixerad till ett visst belopp och därvid är det utan betydelse om beloppet skall utbetalas i en post eller i flera terminer. Det är också utan betydelse, om beloppet skall utgå då den försäkrade dör eller vid någon tidigare tidpunkt, exempelvis då han uppnår viss ålder. Det utmärkande för *livränteförsäkringar* å andra sidan är, att försäkringsbeloppet skall utbetalas i form av en under viss persons levnad utgående ränta. Vad som skiljer livränteförsäkringar från kapitalförsäkringar är således icke den periodiska utbetalningen, eftersom sådan kan ske i båda fallen, utan det förhållandet att vid livränteförsäkring antalet perioder gjorts beroende av en eller flera personers livstid.

Olika slag av försäkringar enligt KL

I skatterättsligt avseende har man inte knutit an till nämnda civilrättsliga terminologi. Efter en år 1950 företagen lagändring skall alla livförsäkringar, som tecknats från och med år 1951, hänföras till antingen den skatterättsliga kategorien *pensionsförsäkringar* eller den skatterättsliga kategorien *kapitalförsäkringar*.

Då KL:s kapitalförsäkringsbegrepp i väsentliga avseenden skiljer sig från FAL:s måste dessa begrepp noga hållas isär. Avgörande för KL:s kategoriklyvning är den inkomstskatterättsliga behandlingen av försäkringspremier resp. utfallande

försäkringsbelopp. Så är det utmärkande för pensionsförsäkringar:

1. Full avdragsrätt skall i inkomstskattehänseende gälla för försäkringspremien
2. ingen beskattning av avkastningen å premiereserven skall ske hos försäkringsgivaren
3. de å försäkringen utfallande beloppen skall i deras helhet betraktas såsom skattepliktig intäkt.

Utmärkande för kapitalförsäkringar å andra sidan är:

1. Ingen avdragsrätt föreligger för försäkringspremierna, bortsett från den av sociala skäl betingade, begränsade avdragsrätt, som angives i 46 § KL
2. avkastningen å premiereserven beskattas hos försäkringsgivaren
3. det utfallande beloppet är i dess helhet befriat från inkomstskatt.

I det följande arvsskatterättsliga sammanhanget är det av särskilt intresse, att å pensionsförsäkring utfallande belopp i dess helhet är inkomstskattepliktigt medan å kapitalförsäkring utfallande belopp helt är fritagen från inkomstskatt. Inkomstbeskattningen av de båda kategorierna av försäkringar vilar å två huvudprinciper. Den ena är att all inkomst skall beskattas och den andra är att någon dubbel inkomstbeskattning inte skall ske. Med avseende å iakttagandet av dessa huvudprinciper behandlas alltså de båda kategorierna av försäkringar i det väsentliga på ett sätt, som icke privilegierar någon av dessa i förhållande till den andra. Men i ett annat avseende, nämligen angående möjligheten att kunna skjuta inkomstbeskattningen på framtiden, synes man ha uppfattat förfarandet beträf-

fande pensionsförsäkringar såsom en särskild förmån, och denna uppfattning kan anses ha kommit till uttryck bl. a. i den gränsdragning, som gjorts mellan de båda försäkringskategorierna.

Pensionsförsäkringar enligt 1950 års lagstiftning

Gränsdragningen mellan de båda skatterättsliga kategorierna av livförsäkringar sker i anv. till 31 § KL. Den sker på så sätt, att man i nämnda lagrum noga anger de krav, som skall vara uppfyllda för att en pensionsförsäkring skall vara för handen. Om dessa förutsättningar icke föreligger, skall livförsäkringen skatterättsligt bedömas såsom kapitalförsäkring. Metoden är alltså, att man definierar begreppet pensionsförsäkringar och de livförsäkringar, som faller utanför denna definition, betecknas såsom kapitalförsäkringar. I korthet kan sägas, att till pensionsförsäkringar räknas de typiska livränteförsäkringar, som ger rätt till ålderspension, invalidpension eller efterlevandepension. Men med dylika typiska livränteförsäkringar kan — utan att karaktären av pensionsförsäkring i skatterättslig mening går förlorad — kombineras belopp av icke livräntekaraktär. Så kan med den typiska livränteförsäkringen vara kombinerad en serie belopp, vilka — utan att vara knutna till någon persons livstid — skall utgå under en fixerad tid. Denna med livränta kombinerade fixerade ränterätt benämns i KL försörjningsränta och bl. a. har stadgats, att dess varaktighet får uppgå till maximalt tjugo år om försäkringens karaktär av pensionsförsäkring skall kunna bibehållas. Nu bör det emellertid i det förevarande sammanhanget särskilt uppmärksammas, att även de ovannämnda typiska livränteförsäk-

ringarna — med eller utan försörjningsränta — under vissa förutsättningar klassificeras såsom kapitalförsäkring. Dessa förutsättningar är dels att förbehåll om denna klassificering intagits i försäkringsavtalet redan i samband med dettas ingående och dels att premieinbetalningen i dess helhet skall vara fullgjord inom fem år från försäkringsavtalets ingående. Denna möjlighet att även få typiska livränteförsäkringar klassificerade såsom kapitalförsäkringar, vilket bl. a. innebär att de utfallande beloppen icke skall inkomstbeskattas, blir av särskilt intresse i den följande arvsskatterättsliga framställningen.

Pensionsförsäkringar enligt tidigare lagstiftning

Hittills har vi enbart uppehållit oss vid sådana försäkringar, som i enlighet med 1950 års lagändring klassificerats antingen såsom kapitalförsäkringar eller såsom pensionsförsäkringar. I det följande skall även några ord sägas om de försäkringar som tagits före år 1951. Även med avseende å sådana försäkringar har den skatterättsliga klassificeringen pensionsförsäkring kommit till användning. Inkomstskatterättsligt skall sålunda betecknade försäkringar behandlas på samma sätt som pensionsförsäkringar enligt 1950 års bestämmelser, d v s premierna är avdragsgilla men utfallande belopp beskattas. I stora drag kan dessa äldre pensionsförsäkringar sägas omfatta samma typer av livförsäkringar, som de modernare pensionsförsäkringarna, d v s i första hand de typiska livränteförsäkringar, som ger rätt till ålderspension, efterlevandepension eller invalidpension. Vid sidan av dessa pensionsförsäkringar finns även enligt de äldre bestämmelserna typiska

kapitalförsäkringar, d v s sådana, där utfallande belopp är helt skattefria. Men därtill kommer enligt de äldre bestämmelserna en tredje form av försäkring, där utfallande livräntebelopp endast skall inkomstbeskattas till en del av beloppet.

Indelning av försäkringar enligt AGF

Efter denna redogörelse för de inkomstskatterättsliga bestämmelserna skall några ord sägas om den arvsskatterättsliga klassificeringen. Till en början kan därvid nämnas, att man i 12 § AGF direkt hänvisar till 31 § i KL d v s i arvsskattehänseende bygger man på den i inkomstskatteavseende gjorda uppdelningen i pensions- och kapitalförsäkringar. Beträffande de efter 1951 års ingång meddelade försäkringarna uppkommer således inga särskilda klassificeringssvårigheter. Beträffande de före år 1951 meddelade försäkringarna gäller särskilda bestämmelser. Enligt dessa skall de försäkringar, som enligt de äldre inkomstskatterättsliga bestämmelserna erhållit beteckningen pensionsförsäkringar, även i arvsskattehänseende gälla såsom sådana. Av särskilt intresse är emellertid, att den *arvsskatterättsliga* beteckningen kapitalförsäkring med avseende å före år 1951 meddelade försäkringar skall omfatta såväl sådana försäkringar, där utfallande belopp skall vara fria från inkomstskatt som den nyss nämnda tredje formen av försäkringar, nämligen den där utfallande livräntebelopp skall inkomstbeskattas endast till en del, d v s enligt en reducerad skala.

Arvsskatterättslig behandling av försäkringar utan förmånstagare

I 12 § AGF har endast den situationen reglerats, där *förmånstagare* insatts till

försäkring. Övriga fall av förvärv av rätt till livförsäkring har däremot inte blivit föremål för någon särskild reglering i AGF. I sådana fall kommer därför försäkringar att behandlas på samma sätt som egendom i allmänhet. Om försäkringstagaren avlider skall således försäkringsbeloppet eller — om försäkringen icke utfaller i samband med dödsfallet — själva rätten till försäkringen ingå i kvarlåtenskapen och den skall således arvsbeskattas i vanlig ordning. Några särskilda bestämmelser om skattefrihet eller skattefria grundavdrag finnes inte för dessa fall.

Kan sådan försäkring vara föremål för giftorätt?

En fråga, som i arvsskattehänseende tilldrager sig särskilt intresse, är i vad mån vid försäkringstagares eller försäkringstagares makes död försäkring skall vara föremål för giftorätt. Vi utgår i det följande ifrån den förutsättningen att den frågan inte reglerats genom äktenskapsförord. Frågan uppkommer då, i vad mån den särskilda bestämmelsen i GB 6 kap. 1 § st. 2 skall anses vara tillämplig. Enligt denna skall å rättighet, som ej kan överlätas eller eljest är av personlig art, bestämmelserna om giftorätt vara tillämpliga endast såvitt de ej strida mot vad i avseende å rättigheten särskilt gäller. Inledningsvis kan det påpekas, att denna bestämmelse medfört att rätt till tjänstepension, som utgår annorledes än på grund av försäkring, icke anses vara föremål för giftorätt i vanlig ordning. Det samma torde med hänsyn till i 51 § lagen om försäkring för allmän tilläggs-pension stadgat överlåtelseförbud få antagas gälla rätt till pension enligt nämnda lag. Men frågan uppkommer sedan i

vad mån det motsvarande skall gälla om rätt till pension eller annan förmån, som utgår på grund av annan försäkring än ATP-försäkring. Då försäkringstagare vanligen har rätt att fritt förfoga över den försäkring, som tillkommer honom, får här den huvudregeln anses gälla, att försäkringen är att betrakta såsom föremål för giftorätt. Och detta bör även gälla sådana livräntor, där det i försäkringsvillkoren är stadgat, att någon återköpsrätt eller rätt till belåning hos försäkringsgivaren icke skall föreligga. Ett sådant avtal medför utan tvekan en väsentlig inskränkning i försäkringstagarens faktiska möjligheter att förfoga över försäkringen men hans rätt att förfoga över denna genom överlåtelse eller genom att belåna den hos en tredje person är dock ograverad. Avtalet med försäkringsgivaren har ju närmast den innebörden, att det är försäkringsgivarens *skyldighet* till belåning och återköp, som regleras. (Det kan emellertid mycket väl uppkomma situationer, där försäkringsgivaren — trots att någon skyldighet därtill icke finnes — ändock återköper en livränteförsäkring.)

Huvudregeln får således antagas bli den att enligt nu förevarande bestämmelser rätt till försäkring — antingen denna avser ett engångsbelopp eller en rätt till pension av något slag — icke omfattas av den särskilda bestämmelsen i GB 6 kap. 1 § st. 2. Från denna huvudregel finnes dock betydande undantag. Av särskilt intresse är här ett i NJA 1958 s. 671 refererat fall. Fråga var, om en SPP-försäkring jämlikt denna bestämmelse skulle undantagas vid bodelning i anledning av hemskillnad. Det kan nämnas, att hovrätten under hänvisning till SPP:s allmänna försäkringsvillkor

och bolagsordning fann det klart, att den anställde under anställningstiden i varje fall icke utan arbetsgivarens samtycke ägde förfoga över försäkringen och att rätten till denna därför skulle vara undantagen giftorätt. Ej heller Högsta domstolen fann försäkringen skola ingå i bodelningen. Det måste emellertid uppmärksammas, att dessa avgöranden inte berättigar till den slutsatsen, att kollektiva försäkringar av SPP-karaktär under alla förhållanden skall vara undantagna de ordinära giftorättsreglerna. Det är tänkbart, att utgången blivit en annan om försäkringstagaren redan hade avgått med pension och därvid erhållit en mera omfattande rätt till försäkringen.

Det bör uppmärksammas, att liknande situationer som i 1958 års fall även kan uppkomma med avseende å individuellt tagna tjänstepensionsförsäkringar. Där arbetsgivare för att trygga anställds åldersförsörjning i vanligt försäkringsbolag tager en pensionsförsäkring å dennes liv brukar åtminstone under anställningstiden finnas omfattande begränsningar i den anställdes förfoganderätt över försäkringen ifråga. Ej heller i sådana fall kan försäkringen gärna anses vara föremål för giftorätt i vanlig ordning. Men även här kan saken komma i ett annat läge, då arbetstagaren efter uppnådd pensionsålder lämnar sin anställning. I samband med detta erhåller han nämligen ofta en mera omfattande förfoganderätt över den ifrågavarande försäkringen och då kan giftorättsfrågan komma i ett annat läge.

I det följande skall vi nu uppehålla oss vid sådana fall, där försäkringstagare i enlighet med den ovan angivna huvudregeln har sådan förfoganderätt över försäkringen, att denna inte är undantagen

giftorätt. I dylika fall kan frågan om arvsbeskattning av försäkringens värde aktualiseras av två skilda anledningar, nämligen försäkringstagarens död och försäkringstagarens makes död. I båda dessa fall skall försäkringens värde upptagas såsom tillgång i boet. Detta är en situation, som särskilt med avseende å pensionsförsäkringar kan synas otillfredsställande med hänsyn till att arvsskatt uttages å försäkringar, som ofta tagits enbart med tanke på makarnas ålderdomsförsörjning. Men även ur familjerättslig synpunkt har det befunnits vara mindre tillfredsställande, att värdet av en dylik försäkring enligt nuvarande bestämmelser måste gå i delning i samband med någon av makarnas död. Frågan har därför upptagits på familjerättskommitténs program och det skulle vara önskvärt att den arvsskatterättsliga sidan av saken bleve behandlad omedelbart i anknytning till en eventuell ny familjerättslig lagreglering av frågan.

När inträder skattskyldigheten?

En annan mindre tillfredsställande konsekvens av frånvaron av en särskild arvsskatterättslig reglering av andra pensionsförsäkringsfall än förmånstagarfallen uppkommer med avseende å frågan om *tidpunkten* för skattskyldighetens inträde. Enligt den i 5 § AGF lämnade huvudregeln skall skattskyldigheten inträda redan i samband med dödsfallet. Det är alltså försäkringens värde vid denna tidpunkt vilket skall bli föremål för beskattning. Låt oss nu såsom exempel taga det fallet, att en person tagit en pensionsförsäkring, vilken skall börja löpa från och med det att han uppnått en viss ålder. Om nu försäkringstagarens make skulle avlida före denna tidpunkt, måste försäkring-

ens värde, trots att några belopp ännu icke börjat utbetalas, upptagas såsom tillgång i bouppteckningen, varvid vanligen halva dess värde kan betraktas såsom skattepliktig lott. Fråga är nu om rätten till försäkringen ger maken någon förmåga att erlagga skatt för dennas värde. Till en början bör det uppmärksammas, att enligt förutsättningarna utbetalningarna skall göras först från och med den framtida tidpunkt då pensionsåldern inträder. Möjlighet saknas således att ur försäkringens avkastning erlagga skatten ifråga. Till detta kommer emellertid, att pensionsförsäkringar vanligen är försedda med en klausul enligt vilken försäkringsgivaren saknar skyldighet att belåna eller återköpa försäkringen. Även denna möjlighet att frigöra medel för att erlagga skatten är således stängd. Man skulle här kanske kunna tänka sig den utvägen att försäkringstagaren låter belåna försäkringen hos en annan person än försäkringsgivaren. I praktiken torde emellertid detta alternativ knappast vara av någon betydelse, eftersom pensionsförsäkringar vanligen anses sakna belåningsvärde. Återstår möjligheten att överlåta försäkringen. Men även denna möjlighet torde praktiskt sett vara stängd, eftersom det saknas någon egentlig marknad för här förevarande värden varför en överlåtelse sannolikt måste ske till ett betydande underpris. Det kan således konstateras, att försäkringstagaren — om han ej har tillgång till andra medel — kan komma i den situationen, att han saknar förmåga att erlagga den skatt, som skall utgå för värdet av pensionsförsäkringen. Det bör också uppmärksammas, att de särskilda bestämmelser i 6—9 §§ AGF, som lämnats för de sk framskjutna förvärven, icke erbjuder någon lösning i det före-

varande sammanhanget. Dessa särskilda bestämmelser reglerar nämligen närmast sådana situationer, där någon genom testamente tillagts ett värde, vilket icke sätter honom i stånd att omedelbart erlägga därå belöpande arvsskatt. Det här diskuterade fallet, där försäkringsvärdet ingår i bobehållningen såsom sådan, har icke närmare reglerats i AGF.

I förevarande sammanhang kan det även vara lämpligt att nämna en annan bristfällighet beträffande beskattning av periodiskt utfallande försäkringsbelopp. Därvid kan vi inledningsvis nämna, att enligt förefintliga avgöranden i Högsta domstolen sådan ränterätt, vare sig den utgår på grund av kapitalförsäkring eller på grund av pensionsförsäkring, skall uppskattas med hjälp av de till AGF fogade tabellerna II—IV. Försäkringens återköpsvärde skall således, där dessa tabeller kan komma till användning, lämnas utan avseende. Nu måste det emellertid uppmärksammas, att ifrågavarande tabeller alls icke öppnar möjlighet att taga hänsyn till om de utfallande beloppen skall inkomstbeskattas eller inte. Detta kan leda till stora ojämnheter i beskattningen. I det föregående har nämnts att inte endast försörjningsräntor utan också typiska livränteförsäkringar även kan klassificeras som kapitalförsäkringar. Låt oss därför jämföra det fallet, att en sådan ränta, uppgående till 10.000 kr per år, skall inkomstbeskattas med motsvarande fall, där räntan är inkomstskattefri. Låt oss vidare antaga, att arvingarnas marginella inkomstskatt är 50 %. Är därvid ränterätten klassificerad såsom pensionsförsäkring får de behålla endast de 5.000 kr, som återstår ef-

ter det att skatten är dragen, medan i kapitalförsäkringsfallen det årliga beloppet fortfarande är 10.000 kr. En kapitalförsäkring måste således under de angivna förutsättningarna vara värd dubbelt så mycket som en pensionsförsäkring. Vore marginalskatten i stället 60 % skulle kapitalförsäkringen vara två och en halv gånger så mycket värd som pensionsförsäkringen. Men de i AGF lämnade värderingsreglerna öppnar ingen möjlighet att beakta dessa mycket betydande värdeskillnader.

Hittills har vi uppehållit oss vid sådana fall, där arvsbeskattning av livförsäkring sker i samband med dödsfall utan att därvid något förmånstagareförordnande aktualiseras. Dessa fall är långtifrån sällsynta. Visserligen har försäkringsbolagen bl a med anledning av de förmånligare arvsskatterättsliga bestämmelser, som gäller vid förmånstagareförordnande, i sin kundtjänst livligt propagerat för insättande av förmånstagare. Men ändock har det ofta visat sig — särskilt beträffande äldre försäkringar — att någon förmånstagare icke funnits. Ofta har orsaken varit den, att en engång insatt förmånstagare avlidit och sedan har det aldrig blivit av att sätta in någon ny i den avlidnes ställe. Men det viktigaste fallet, där de förmånliga reglerna vid förmånstagareförordnande icke kommer till användning är det, där försäkringstagare, som tagit försäkring på eget liv, visserligen insatt make såsom förmånstagare men maken avlidit före försäkringstagaren. I sådant fall kommer ju förmånstagareförordnandet icke att aktualiseras men utgör försäkringen giftorättsgods skall med anledning av dödsfallet ändock halva försäkringen anses tillkomma avlidne maken.

Arvsskatterättslig behandling av försäkringar med förmånstagare

I det följande skall vi gå över till en närmare redogörelse för de regler, som gäller där någon jämlikt förmånstagareförordnande i samband med dödsfall erhåller försäkringsbelopp eller rätt till försäkring. Därvid synes det vara lämpligt, att inledningsvis lämna en kortfattad redogörelse för tillkomsten av de nuvarande bestämmelserna.

Förmånstagareinstitutet infördes med försäkringsavtalslagen år 1927. Reglerna om förmånstagare och de samtidigt införda reglerna om utmätningsfrihet tillkom närmast för att uppmuntra till en på frivillighetens väg åstadkommen familjeförsörjning. När försäkringsavtalslagen infördes gällde 1914 års förordning om arvsskatt och skatt för gåva. Nu uppkom den komplikationen, att denna förordning inte kunde tillämpas å förmånstagareförvärv, då sådana förvärv — trots att de vanligen är av benefik karaktär — varken kunde rubriceras såsom arv eller gåva. Genom en år 1931 verkställd ändring av 1914 års arvsskatteförordning bestämdes därför genom ett särskilt stadgande, att förmånstagareförvärv i beskattningsavseende skulle likställas med gåva. Därvid medgavs dock betydelsefulla lättnader i beskattningen. När sedan 1941 års AGF ersatte 1914 års förordning fann man det dock otillfredsställande att under alla förhållanden jämställa förmånstagareförvärv med gåva. I 1941 års förordning tillkom därför den bestämmelse, som återfinnes i 12 § AGF. Enligt denna skall förmånstagareförvärv inte anses såsom gåva utan såsom förvärv på grund av arv, därest förmånstagaren vid försäkringstagarens död erhåller förfoganderätt över försäkringen eller, utan att

sådan rätt förvärfvas, utbetalning på grund av kapitalförsäkring. I övriga fall skall enligt 37 § AGF såsom gåva beskattas vad som tillfaller någon i egenkap av förmånstagare.

Vad förstås med förfoganderätt?

Vad som skall förstås med att erhålla förfoganderätt till försäkring i samband med försäkringstagarens död kan i vissa fall bli föremål för tveksamhet. Vi kan först taga det fallet, att en kapitalförsäkring skall utfalla i ett antal rater efter en försäkringstagares död. Om i sådant fall endast en förmånstagare är insatt, synes ingen tvekan råda om att skattskyldighet för hela försäkringen skall inträda redan i samband med dödsfallet. I sådant fall kan förmånstagaren anses ha erhållit full förfoganderätt över försäkringen. Skulle däremot försäkringstagaren ha bestämt, att nämnda förmånstagare har rätt till de utfallande beloppen enbart under sin livstid men att vid hans död en ny förmånstagare skall träda till, kommer saken i ett annat läge. I sådant fall kan den förste förmånstagaren icke anses ha fått full förfoganderätt över försäkringen och därför är de i 12 § AGF angivna förutsättningarna inte uppfyllda. I dylikt fall torde arvsbeskattning kunna ske endast av det först utfallande beloppet — och detta under förutsättning att detta utfaller omedelbart i anknytning till försäkringstagarens död — medan de återstående beloppen successivt får beskattas såsom gåva (Se vidare Bratt-Fogelklou, Skatt på arv och skatt på gåva s. 50—51 och Jacobsson-Lindquist, Om försäkringstagares och försäkringsgivares beskattning s. 79—80).

Skattelindring och skattefrihet vid vissa förmånstagareförvärv

I 104 § FAL lämnas vissa bestämmelser om inskränkning i förmånstagares rätt för att rätt till laglott och efterlevande makes giftorätt fullt skall kunna tillgodoses. I 12 § AGF har de arvsskatterättsliga konsekvenserna av dessa bestämmelser närmare reglerats. En utförligare redogörelse för dessa konsekvenser skulle emellertid kräva ett större antal sifferexempel, vilka helt skulle spränga ramen för denna framställning. Därför lämnas här endast en hänvisning till de delvis något olikartade metoder, som använts å ena sidan i Eberstein, Den svenska arvs-
lotts- och gåvobeskattningen (s. 128 ff) och å den andra i Bratt-Fogelklous kommentar till AGF (s. 51ff).

Vi kommer därefter in på de bestämmelser i 12 § AGF, som reglerar frågan om skattelindring resp. total skattefrihet för vissa förmånstagareförvärv. Till en början kan vi då uppehålla oss vid den bestämmelse, som stadgar rätt till ett särskilt avdrag på 25.000 kr från belopp, som utfallit å vissa kapitalförsäkringar. Denna särskilda avdragsrätt har motiverats med att man ansett det lämpligt att uppmuntra till försäkringssparande för att stimulera allt flera till att på detta sätt sörja för familjens trygghet i händelse av dödsfall. Men detta särskilda syfte har å andra sidan icke ansetts kunna motivera någon generell skattelindring för kapitalförsäkringar. Sådana kan nämligen tagas av helt andra skäl än av familjeförsörjningsskäl. Det är mot denna bakgrund de särskilda begränsningarna i skattefriheten får ses. Ett villkor för att 25.000-kronorsavdraget skall kunna medgivas är att försäkringen tagits å försäkringstagarens eller dennes makes liv. Vidare

innebär kravet på utmättningsfrihet bl a att premierna enligt försäkringsavtalet skall inbetalas under en tid, som icke får understiga tio år. Därmed har man velat gardera sig mot att skattelindring även medgives för försäkringar, vilka tagits närmast i skatteflyktssyfte d v s enbart med tanke på att uppnå en förmån i arvs-
skattehänseende. Beträffande de uppställda kraven bör det emellertid särskilt uppmärksammas, att något krav på att make eller annan närstående skall insättas såsom förmånstagare icke har ställts. Intet hindrar att försäkringstagaren sätter in en helt utomstående person såsom förmånstagare. Skattelindringen enligt 12 § AGF är nämligen helt oberoende av vem förmånstagaren är — en konsekvens, som med hänsyn till syftet med skattelindringen kan synas anmärkningsvärd.

Beträffande pensionsförsäkringar är att märka, att dessa enligt 12 § i vissa fall är helt skattefria medan skattefriheten i andra fall har begränsats till ett årligt belopp av 10.000 kr. I dessa senare fall kommer överskjutande belopp att kapitaliseras och läggas till övrig skattepliktig förmögenhet. Ursprungligen var alla pensionsförsäkringar, till vilka förmånstagare insatts, helt skattefria. I skilda sammanhang har den uppfattningen framskymtat, att denna skattefrihet skulle vara föranledd av att de utfallande beloppen skulle inkomstbeskattas, d v s skattefriheten skulle ha en motivering liknande den, som åberopats för den i 39 § AGF stadgade skattefriheten för med periodiska understöd jämförliga periodiska betalningar. Men sedermera har i skilda utredningssammanhang detta argument avvisats. Man har i stället hävdats, att grunden för skattefriheten närmast varit en jämförelse med tjänstepensioner, som icke ordnats

försäkringsmässigt. Då dessa icke träffas av någon arvsbeskattning, har man funnit det berättigat att medgiva en motsvarande skattefrihet för å försäkring grundad pensionsrätt. Anledningen till att man sedermera kommit att begränsa skattefriheten för vissa pensionsförsäkringar har varit den, att man fruktat att till följd av den skärpta arvsbeskattningen skattefriheten för pensionsförsäkringar skulle kunna utnyttjas i skatteflyktssyfte. Total skattefrihet medgives nu för tjänstepensionsförsäkringar. Utmärkande för dylika försäkringar är enligt 31 § KL att *antingen* arbetstagare enligt tjänsteavtal varit skyldig att ha en sådan försäkring *eller* att där sådan skyldighet inte föreligger, premierna skolas gäldas av arbetsgivaren eller av denna jämte arbetstagaren. Beträffande dessa tjänstepensionsförsäkringar har man ansett risken för att försäkringen tagits endast för att åstadkomma en lindring i arvsbeskattningen vara så ringa att någon särskild begränsning av skattefriheten icke funnits vara motiverad. Däremot har man i fråga om andra försäkringar varit mera försiktig. Därför har man beträffande dessa gjort den begränsningen att total skattefrihet endast föreligger om premiebetalningen påbörjats eller genom engångsbetalning fullgjorts mer än tio år före dödsfallet. Detta villkor för skattefrihet får den konsekvensen, att fria yrkesutövare, som velat försäkringsvägen skydda sina anhöriga, ställs i ett sämre läge än i motsvarande tjänstefall. I vissa fall kan denna skilda behandling synas opåkallad. Låt oss antaga, att en sådan fri yrkesutövare före den angivna tioårsperioden avlider på grund av olyckshändelse eller annan händelse, vars inträffande han vid försäkringens tecknande endast haft att räk-

na med såsom relativt osannolik. Då i dylika situationer den omständigheten, att dödsfallet inträffat före den ifrågavarande tioårsperiodens utgång, knappast kan anses tyda på något skatteflyktssyfte, måste begränsningen av skattefriheten i dessa fall i jämförelse med motsvarande tjänstefall synas mindre välmotiverad.

Slutligen skall vi peka på den särskilda bestämmelse enligt vilken vid annan livränteförsäkring än pensionsförsäkring ett årligt grundavdrag på 2.500 kr kan medgivas. Denna bestämmelse, som endast gäller kapitalförsäkringar i arvsskatte- rättslig mening, kan tillämpas å sådana äldre försäkringar, där utfallande livräntebelopp till en del skall inkomstbeskattas. Men den kan även tillämpas å sådana nyare fall av kapitalförsäkringar, där utfallande livräntebelopp helt är fritagna från inkomstskatt. Men det bör observeras, att avdragsrätten endast avser livräntor. Är det fråga om på grund av kapitalförsäkring utgående försörjningsränta, får den tidigare berörda bestämmelsen om 25.000-kronorsavdrag, om förutsättningarna därför är uppfyllda, komma till användning.

Sammanfattning

Vid en sammanfattning av det nuvarande läget med avseende å försäkringsbeskattningen, bör det än en gång understrykas, att det utan tvekan föreligger särskilda svårigheter, då det gäller att i lag reglera ifrågavarande problemkomplex. Beträffande denna fråga lämnade departementschefen i samband med 1958 års ändringar av AGF (prop. 145/1958 s. 88 f) följande översiktliga synpunkter:

”Att på ett tillfredsställande sätt utforma dödsbo- och gåvobeskattningen av försäkringsförvärv är förenat med betydande

de svårigheter. Det gäller nämligen å ena sidan att taga i anspråk det tillskott i skattekraft, som ett försäkringsförvärv innebär för mottagaren, och förhindra att försäkringar utnyttjas för vinnande av opåkallade skattelättnader samt å andra sidan att icke motverka de lovvärda syften, främst tryggheten av familjeförsörjningen, som livförsäkringsväsendet avser att tillgodose. Mångfalden av försäkringsformer och de i flera avseenden invecklade civilrättsliga reglerna på området är otvivelaktigt ägnade att öka de sålunda föreliggande svårigheterna.”

En av de väsentligaste orsakerna till att den arvsskatterättsliga regleringen av försäkringsförvärven blivit så otillfredsställande, som den faktiskt är, får dock sökas i den omständigheten, att man aldrig kommit att reglera hela problemkomplexet i ett enda sammanhang. Som av den föregående framställningen har framgått, var det närmast införandet av förmånstagarinstitutet, som gjorde att man i arvsskattesammanhang över huvud taget fick upp ögonen för försäkringsproblemen. Tyvärr kom man därvid uteslutande att inrikta sig enbart på en del av problemkomplexet medan övriga delar lämnades utan avseende. Det är detta, som lett till de mest iögonfallande bristerna i den nuvarande lagregleringen. Såsom exempel kan tagas regleringen av pensionsförsäkringsfallen. Om med avseende å dessa försäkringar tanken en gång varit, att ställa försäkringstagarna och deras efterlevande i samma läge, som de personer, som säkrat sina pensionsförmåner på annat sätt, har det ju därmed inte funnits någon som helst anledning att knyta skattebefrielsen till

det särskilda förmånstagarinstitutet. Sakligt sett finns det precis lika stora skäl att medgiva samma skatteförmåner i sådana fall, där försäkringsrätten förvärvats genom annat fång. Den omständigheten att skatteförmånerna knutits enbart till förmånstagarinstitutet har lett till en ojämnhet i beskattningen, som måste stå i direkt strid med de grundläggande principerna bakom AGF.

Vid en ny lagstiftning borde också närmare uppmärksammas de särskilda problem, som uppkommer med avseende å den tidpunkt, då förvärvet av rätt till försäkring kan anses ge förvärvaren möjlighet att erlagga skatt för det värde, som tillkommit honom. En annan fråga, som kanske borde bli föremål för en särskild behandling i ett större sammanhang, men som blir särskilt iögonfallande då det gäller försäkringar, är den tidigare nämnda omständigheten, att man vid värdering av periodiskt utfallande förmåner icke tager någon hänsyn till om dessa skall träffas av inkomstskatt eller vara fritagna från sådan. Inkomstskattefaktorn kommer ju i dessa fall att påverka försäkringsförmånens värde i en mycket betydande omfattning. Om man skulle föredraga att taga upp denna fråga i ett annat sammanhang, kunde det dock synas vara lämpligt, att provisoriskt lösa den på det sättet, att inkomstskattebelastade förmåner endast upptagas till viss bråkdel exempelvis hälften av det värde till vilket motsvarande skattefria förmåner upptagas. En sådan schablon skulle i allmänhet lämna ett väsentligt mera rättvisande resultat än det, som blir följderna av det nuvarande systemet.